

Verslag van de discussie van de Studiekringdag 1986

P. Schmidt, secretaris Studiekringbestuur

Na de – zoals gebruikelijk geanimeerde – lunch werd de discussie over de preadviezen begonnen door Ledebor, die stelde dat de eerste zin van Van Maaren's inleiding "Het bos kan niet bestaan zonder overheidssteun" hem een treurig gevoel gaf. Discussieleider Van Maaren meende dat hij het anders geformuleerd had en wel dat grondgebonden activiteiten als bos- en landbouw in Nederland niet rendabel kunnen zijn, tenzij overheidssteun wordt toegekend. Van der Hoeven heeft in zijn preadvies berekend, dat het Nederlandse bos f 1600,- per ha en jaar kost, daarentegen kost een ha landbouwgrond volgens EG berekeningen DM 2500,- per jaar. Beide, bos- en landbouw, hebben een ander maatschappelijk nut, die een maatschappelijk rendement vertegenwoordigen. Het maatschappelijk nut van bossen, zoals landschap, openluchtrecreatie en natuur, worden economisch doorgaans ondergewaardeerd. In Nederland is overheidssteun nodig om een voor de bedrijven aanvaardbaar rendement te bereiken.

Vandaag staat, aldus Van Maaren, centraal welke bijdrage de bosbeheerder en/of de bosbedrijfsvoerder kan leveren. Bij een positief saldo behoeft een bedrijf nog niet te renderen. In dat geval zouden de grondkosten etc. ook in de berekeningen opgenomen moeten worden. Deze kosten zijn aan andere zaken, buiten het bos gelegen, gerelateerd. Dit heeft weer tot gevolg dat vele grondgebonden bedrijvigheden in Nederland zonder overheidssteun niet rendabel kunnen zijn. Dat geldt ook voor bossen. Bossen zijn er toch en dat is te danken aan de grote inspanning van met name de particuliere boscigenaren.

Lichte of zwaardere sortimenten

Op de houtmarkt blijkt een toename van de vraag naar lichtere sortimenten, ook, aldus Dielen ¹⁾, die Plochmann citeert, in Duitsland. Daarbij bestaat een samenhang met de door Meeuwissen genoemde nieuwe houtverwerkingstechnieken, die lichtere sortimenten kunnen verwerken tot een eindproduct, dat op zijn minst gelijkwaardig is aan zware eindhakprodukten. Van Maaren constateert een discrepantie tussen de in-

dustrie, die nadenkt over lichtere sortimenten naaldhout (zie LEI-rapport) en de overheid, wier blik gericht is op hardhout van zwaardere afmetingen, zich baserend op een vermindering van de importmogelijkheden van tropisch hardhout. Enige afstemming lijkt wel nodig. De Lange vindt de up-grading van lichtere sortimenten wel een goede ontwikkeling, maar hij wijst op de hogere oogstkosten van deze sortimenten.

Kostendekking uit houtoogst

Dielen stelt dat de steeds geringere dekking van de kosten van het Staatsbosbeheer door de houtopbrengst vooral een gevolg is van de toename van de kosten voor de andere functies van het bos. De Lange beaamt dit, maar hij heeft vooral het afgenomen belang van de houtopbrengsten willen demonstreren. Dit heeft, zeer ten onrechte, een verminderde aandacht voor de houtvoorraad veroorzaakt.

Hoge voorraad of korte omloop

Het streven van De Lange naar een hoge goede houtvoorraad roept nogal wat reacties op. Meeuwissen vindt het voor de hand liggen, dat de boscigenaar in zijn streven naar een hoog rendement op het geïnvesteerde vermogen kiest voor hoog productieve boomsoorten in korte omlopen. De Lange erkent dat aan- en herplant van bossen een zware investering is. Deze investering wordt weliswaar grotendeels door de overheid gesubsidieerd, maar dat deel, dat de eigenaar zelf betaalt, telt lang en zwaar mee. Dit is een van de grote verschillen met de *naturgemässe Waldbau*, die deze hoge investeringen vermijdt. Van Maaren voegt toe, dat in deze discussie twee situaties niet verward mogen worden: de aanleg van nieuw bos vergt een andere benadering dan het beheren van bestaand bos. Iets analoogs geldt natuurlijk voor kaalkap versus uitkap. Van Maaren verwijst in dit kader naar een scriptie van A. A. den Hoed uit 1982. De Lange onderstreept het belang van het artikel van Köpsell, waarin de verschil-

1) Dielen gaat nader in op dit probleem in Bos en Hout Berichten 1987, nr. 2.

len tussen *naturgemässe Waldbau* en meer traditionele bosteeltmethoden goed omschreven worden.

Het LEI-rapport geeft, aldus De Lange in zijn preadvies, aan, dat slechtere bedrijven een lage eindkapopbrengst hebben. Dielen wijt dit aan groeiplaatsomstandigheden en aan boniteit, minder aan de houtvoorraad. De Lange heeft wel geconstateerd, dat veel bedrijven, die ongunstige resultaten hebben, nog in de investeringsfase zijn, wat het totale beeld vertroebelt.

Van Vliet vraagt zich af waarom een hoge, goede houtvoorraad tot een verhoging van het jaarlijkse saldo leidt. De Lange heeft het van de andere kant benaderd: bedrijven met een hoge houtvoorraad hebben in het algemeen een positief jaarlijks saldo en dus per definitie (Dielen) een goed rendement. Gorter vraagt zich af of men hier wel mag spreken over rendement. Is het niet beter te spreken over vermindering van het verliessaldo? Overigens is bij een hoge houtvoorraad via kap een (gedeeltelijke) compensatie van de kosten van het bedrijf te verkrijgen, bij lage houtvoorraad is geen of slechts een geringe kap met een geringe opbrengst mogelijk. Van Maaren zegt dat er wel degelijk een relatie bestaat tussen rendement en jaarlijks saldo. Overigens geeft het LEI-rapport een analyse van de jaarlijkse bedrijfsresultaten, niet van het rendement (Van Boven). Dit rendement zal onder Nederlandse omstandigheden voor dit soort bedrijven altijd laag zijn, als een gevolg van de geringe maatschappelijke waardering. Volgens Van Maaren is dan de essentiële vraag, hoe men een hoge houtvoorraad kan bereiken en wie voor de daaraan gepaarde kosten opkomt. Ten Kate vergelijkt deze opbouw met een spaarmethode, die in de toekomst (kleinkinderen) een beter saldo zal opleveren.

Kwalitatief goede houtvoorraad

Leidt een *hoge* houtvoorraad wel tot een beter jaarlijks bedrijfsresultaat? Meijerink zet hier vraagtekens bij. Een hogere houtvoorraad wordt immers bereikt door omloopverlenging, wat leidt tot een verlaging van het kapvolume. Meijerink acht het juist dat in de stelling gesproken wordt over een streven naar een kwalitatief *goede* houtvoorraad. Heybroek wijst op de vermindering van de verjongingskosten bij omloopverlenging.

Van der Schalk stelt daartegenover dat elke normale (= niet bosbouw) ondernemer door het opbouwen van een grote voorraad hard bezig is zijn eigen graf te graven. De Lange omschrijft het moeilijke begrip houtvoorraad als een groeiend geheel, dat ontstaan is uit en tegelijkertijd deel uitmaakt van hetzelfde natuurlijke groeiproces, dat beïnvloed kan worden. Deze houtvoorraad kan niet vergeleken worden met de magazijnvoorraad van een bedrijf. De Lange onderstreept het belang van de goede kwaliteit van de houtvoorraad.

Duur voorbeeld: Eikenteelt in Frankrijk

Van Maaren vat de discussie samen met de woorden dat bij bestaand bos zeker aandacht geschonken zou moeten worden aan het verkrijgen van een kwalitatief *goede*, hoge houtvoorraad, omdat wellicht hier een van de sleutels naar een beter bedrijfsresultaat en een hoger positief saldo gevonden zou kunnen worden. Van Goor betwijfelt dit. Er is in Nederland geen ervaring met het opbouwen van een kwalitatief goede houtmassa. In Frankrijk, waar deze ervaring wel bestaat, blijken deze methoden erg duur te zijn, vooral bij natuurlijke verjonging. Alleen de overheidsbedrijven kunnen zich dit veroorloven. Verjongingsperiodes van 15 tot 30 jaar, met veel verzorgingswerkzaamheden, zijn geen uitzondering. Dit gold ook voor onze oude eikenbossen. Extensief beheer, wat een alternatief zou kunnen zijn, leidt zeker niet tot kwaliteitshout. Daartegenover staan de berekeningen van het Bosschap, die aangeven dat het hoogste rendement behaald wordt bij groeikrachtige boomsoorten in korte omlopen. Hoe reëel is dus deze discussie, praten we hier over dagdromen? De Lange onderschrijft de grote kosten van natuurlijke verjonging. *Naturgemässe Waldbau* probeert deze valkuil te omzeilen in haar streven naar een kwalitatief goede houtvoorraad. Van Maaren sluit dan dit deel van de discussie af met de constatering dat hier nog een groot terrein voor onderzoek en doorgeleiding van inzichten (ook via de studiekring) braak ligt.

Macro-economische berekeningen

Op verzoek van Pieters geeft Van der Hoeven aan, dat hij bij de berekening van de totale geldstroom, die jaarlijks naar het bos toevloei, is uitgegaan van de gemiddelde prijs voor de aankoop van bos door Staatsbosbeheer over de laatste zes jaar en van financiering van deze aankoop middels staatsleningen tegen 7% rente. De Wit acht het juist deze berekeningen door te voeren met gebruik van het officiële tarief, waarmee de staat bij investeringen rekent, dat wil zeggen 5%. Van der Hoeven stelt daartegenover dat hij de reële rente preferereert: tenslotte had de staat de vrije keuze om wel of niet in het bos te investeren.

Bonsai

Wiersma stelt voor om als bosbijproduct slecht en achtergebleven plantsoen door te kweken tot bonsai-boompjes en deze te verkopen. Ondanks grote hilariteit ziet Van der Hoeven in principe mogelijkheden voor de kweek van bonsai-boompjes, misschien uit te klein plantsoen of wildlingen, door een van de leden van een bosgroep, maar onderzoek en marktontwikkeling zal nodig blijken.

Vergoeding voor recreatief gebruik

Een vergoeding voor openstelling zou afhankelijk moeten zijn van het recreatieve gebruik. Op vragen van Westra verduidelijkt Duringhof dat het hier om algemeen gebruik door grote lagen van de bevolking en dus om aantallen en om opvangcapaciteit gaat. In dit kader moet men niet denken aan de aard van het recreatieve gebruik, dan komt men in de marktsfeer terecht. Duringhof breekt een lans voor een actief beleid door de boseigenaar met een open oog voor nieuwe ontwikkelingen op de recreatiemarkt (oriënteringslopen, naaktrecreatie, overlevingstochten, etc.). Voor hobby's wil men wel betalen!

Men vreest dat een vergoeding, waarvan de hoogte bepaald wordt door het aantal bezoekers, een nivellerende werking op het bos heeft. Duringhof denkt dat het zo'n vaart niet zal lopen. Er zijn vele factoren die de variatie tussen de bossen bepalen en hij betwijfelt of boseigenaren voor een geringe opbrengst het bos ingrijpend en tot een uniform geheel zullen omvormen. Duringhof kan de hoogte van een dergelijke vergoeding niet schatten, onderzoek in deze wordt wel gedaan, maar tot nu toe zonder resultaat. Ook de recreatieve waarde van een bos is nog niet in geld uit te drukken.

Recreatieve waarde van bos

Westra vraagt zich dan af waarop die recreatieve waarde van een bos berust. Waarom trekt het bos 160.000.000 mensen per jaar aan? Uit onderzoek is bekend dat rust, ruimte, vrijheid en beperkt avontuur zeer gewaardeerd wordt. Er blijft de laatste jaren een behoefte aan meer avontuurlijke en natuurlijke recreatie te bestaan. Dit is misschien een reactie op de voorgeprogrammeerde, verrassingsloze recreatie van de voorgaande jaren. Waarom dit zo is, is niet of nauwelijks bekend.

Recreatiebos

Van Maaren mist in deze discussie het bos zelf (er is geen recreatie-bosdoeltype!) en de invloed van de beheerder. Als een beheerder meer aan recreatie wil verdienen, moet hij zich dan tot een andere markt wenden en heeft dat dan nog wat met bos te maken? Volgens Duringhof is het bos op zich de attractiewaarde. De Hoge Veluwe is een attractiepark, dat onderworpen is aan de mechanismen van de attractiemarkt. De boseigenaar kan nog wel wat doen (zie boven). Of hij echter moet streven naar een hogere natuurwaarde? Afwisseling van beelden is van belang, de schaal van de variatie is echter afhankelijk van het "soort" bezoeker: rijdend in een auto verlangt een toerist een andere

schaal van variatie (landschappen) dan wanneer hij zich op de fiets (vakken) of te voet beweegt. Welk bos-type optimaal is, is nog niet bekend.

Ledeboer vraagt zich af, of de aanwijzing tot een stiltegebied uit de recreatieve hoek komt en of de boseigenaar daarna nog kan bijsturen. Dit is een ingreep in het beheer, waarop de beheerder weinig of geen invloed heeft. Duringhof wijst deze gebieden in ieder geval niet aan.

Recreatie versus natuur

De Muylder en Scholten vragen naar de relatie tussen recreatie en flora en fauna en de gevolgen van recreatie en jacht voor deze flora en fauna. Zouden deze beide, jacht en recreatie, die eventueel zijn toegenomen als een gevolg van een verhoogde natuurbehoudswaarde, deze verhoogde natuurbehoudswaarde weer te niet doen of schaden?

Er bestaat zeker een relatie tussen het recreatief gebruik en de ontwikkeling van flora en fauna. Hoe deze relatie is, is echter nog onduidelijk. Duringhof illustreert dit met de resultaten van het onderzoek van A. N. van der Zande (1984), die met zeer veel onderzoeksinspanning dertig procent van de variatie in broedresultaat kon verklaren uit verstoring door recreanten. Op de aanname van het bestaan van deze relatie is echter het hele pakket van zoneringsmaatregelen, van het manipuleren van het bezoek, gebaseerd. Van Maaren onderstreept dat de inrichting van het bos belangrijk is voor de recreatieve mogelijkheden.

Scholten licht zijn vraag toe. De boseigenaar houdt van zijn bos. Ging het hem alleen om een financiële opbrengst, dan had hij zijn bos allang verkocht. Andere facetten spelen voor hem ook een rol, onder andere het hele flora- en faunabeleid. Enkele van de door Duringhof genoemde voorstellen zijn schadelijk voor de natuur. Deze voorstellen moeten zeker niet opgevolgd worden, het gaat dan ook ten koste van het plezier van de boseigenaar. Vanuit deze achtergrond vroeg Scholten aan Duringhof zijn visie op de relatie recreatie versus flora en fauna toe te lichten. Duringhof is van mening dat recreatie en het behoud van flora en fauna tot op zekere hoogte samen kunnen gaan. Er bestaat een regulerend instrumentarium.

Kosten en baten van recreatie

Scholten vraagt dan wat volgens Duringhof de attractie is van toename van de recreatiedruk. Overtreffen de kosten niet de baten? Hier moet, aldus Duringhof, onderzoek de harde cijfers voor een onderbouwing van meningen verschaffen.

Daartoe gevraagd door Boxsem stelt Duringhof dat een LEI-steekproef-bedrijven-net voor recreatiebedrij-

ven waarschijnlijk zeer zinvol is. Er is nog zeer weinig bekend over de invloed van recreatie op de bedrijfs-economie van een bosbedrijf. De posten genoemd in het preadvies zijn niet direct uit het bedrijfsplan af te lezen. Bovendien is een nacalculatie beter. Kuper heeft in zijn modellen geen rekening gehouden met inkomsten uit en kosten voor recreatie.

Samenvattend stelt Van Maaren, dat de beheerder in ieder geval alert moet zijn voor de mogelijkheden die een veranderende recreatiemarkt biedt en dat schadelijke nevenaspecten en het maatschappelijk rendement (onder andere behoud van flora en fauna) door de samenleving vergoed zouden moeten worden. Van der Hoeven vraagt zich af, of dit niet uit de f 400.000.000 die vanuit de algemene middelen naar de recreatie vloeien, betaald kan worden.

Verdiensten uit recreatie?

Stefels stelt dat de verdienste uit recreatie door de boseigenaar hier de essentiële vraag is. Eigenlijk valt er voor deze boseigenaar weinig te halen op de recreatiemarkt. Het bos dient als decor voor vele activiteiten van ondernemers buiten het bos (restaurants, campings, golfterreinen etc.). De boseigenaar kan door de planologisch zeer geringe speelruimte die hem gebleven is, weinig of niets doen. Toegangsheffing is vaak de enige inkomsten die echt aan het bos gerelateerd kan worden. De eigenaar moet er dan, ook volgens Meijerink, bovendien voor zorgen, dat de opbrengsten uit de kaartverkoop de kosten ervan (salaris, toezicht, compensatie verlies openstellingsbijdrage etc.) inderdaad overtreffen, wat niet zeer gebruikelijk is.

Duringhof is van mening dat bepaalde planologische regels soepeler toegepast zouden kunnen worden. Hij ziet voor de boseigenaar wel bepaalde mogelijkheden, zoals afspraken met bepaalde, beperkte groepen van gebruikers tegen betaling. Volgens Stefels zijn de opbrengsten uit dit soort regelingen marginaal. Samenvattend stelt Stefels, onder applaus, dat de boseigenaar zijn produkt gewoon ter beschikking stelt aan wie er maar naar wil kijken en dat de samenleving daar iets voor over behoort te hebben. Duringhof bestrijdt dit niet, de boseigenaar moet zich niet aan de openstellingsregeling onttrekken, maar hij kan er naast nog meer dingen doen.

Als afsluiting van dit deel van de discussie worden een aantal mogelijkheden om toch een bijdrage voor de boseigenaar uit de recreatiegeldstroom af te tappen, zoals toeristenbelasting (Al) en bijdragen door de omliggende horeca (Kuper), geopperd. Van der Hoeven stelt voor een heffingssysteem in te voeren voor toegang tot alle bossen. Het verschijnsel van "zwart-bezoekers" behoeft geen reden te zijn een dergelijk

systeem af te wijzen, in het openbaar vervoer werkt een dergelijk systeem ook.

Natuurwaarde versus natuurbehoudswaarde

Gratama vraagt Kuper wanneer natuurwaarde ook natuurbehoudswaarde is of wordt. Kuper stelt dat natuurwaarde nooit natuurbehoudswaarde wordt, het is een van de factoren, naast de natuurlijkheid, die de natuurbehoudswaarde bepalen. De natuurwaarde van een jong lariksbos is betrekkelijk laag, maar ze zal met het ouder (lichter) worden toenemen. De natuurlijkheid van een dergelijk systeem zal minder snel stijgen. Gratama vraagt aan de hand van een tweetal voorbeelden om verduidelijking: Door het houden van schapen is het Veluwe landschap zo geworden als het nu is. Natuurwaarde of natuurbehoudswaarde? Het streekplan Veluwe wordt herzien met als doelstelling stringent behoud van natuur en landschap. Wat is nu het verschil tussen natuurwaarde en natuurbehoudswaarde? In zijn antwoord vraagt Kuper zich af, of dit verschil nu essentieel is. Natuurbehoudswaarde heeft nog geen enkele (positieve) invloed op het bedrijfsresultaat. Dit zou wel zo moeten zijn, via een maatschappelijke honorering.

Van der Schalk vindt het onjuist dat in het model van Kuper de waterschapslasten als pm-post zijn opgevoerd. In Overijssel zijn de bedragen fors. Kuper beaamt dit en vindt dat het bos ten onrechte bestraft wordt voor zijn hydrologisch regulerende functie.

Game-farming

Al vraagt Kuper of hij een teeltsysteem met een hoge en exploitabele wildstand en elementen die wildschade voorkomen en/of beperken zoals de tussenplant van voedselgewassen, niet een aantrekkelijke mogelijkheid acht. Kuper ziet dit wel als een optie, maar de houtproductie moet gewaarborgd blijven. Hij twijfelt echter aan positieve financiële uitkomsten.

Subsidiebeleid

Als sluitstuk van de discussie stelt Van Maaren het subsidiebeleid aan de orde. Ledeboer, Gratama, Vis en Boxsem hebben hierover vragen aangereikt. Gratama oppert de mogelijkheid om het systeem van het "geven van subsidies met kosten veroorzakende randvoorwaarden" te vervangen door een systeem waarin "twee gelijkwaardige partijen met elkaar een contract afsluiten". Hierdoor wordt ook de bevoogding door de overheid (Ledeboer) verminderd en de andere partij opgewaardeerd. De Lange zou met een dergelijk systeem best kunnen leven. In het huidige systeem worden – ingebed in regeltjes – de kosten van werkzaam-

heden vergoed, wat weer kosten voor controle met zich meebrengt. Een ander systeem van bijvoorbeeld een vaste bijdrage per hectare, al dan niet gedifferentieerd, heeft ook zijn aantrekkelijke kanten. Daarbij zou misschien de vakbekwaamheid van de eigenaar beoordeeld en beloond moeten worden. Sociale controle zoals die ook in andere beroepsgroepen plaatsvindt, zou daarbij een rol kunnen spelen. Hierover zou best eens dieper nagedacht kunnen worden. Van Maaren vraagt zich af hoe alle bestaande regeltjes tot een beter sluitend geheel omgevormd zouden kunnen worden. Dit geheel zou dan toegespitst moeten zijn op en gedifferentieerd zijn naar de mogelijkheden van *het bosbedrijf*. Ook hier is nog ruimte voor studie. Van der Hoeven acht het reeds een verbetering, als er een beheersplan zou komen, waarin een prestatiebegroting zou worden opgenomen, waarin een functiebeloning gekoppeld wordt aan een investeringssubsidie. In de functiebeloning moet een duidelijk verband zijn tussen het vervullen van de functie door het bos en de financiële beloning. Voor de investeringssubsidie moet duidelijk gemaakt worden, dat het rendement in de toekomst zal toenemen. Bij dit laatste kunnen bosgroepen en een betere bedrijfsvoorzichting een rol spelen.

Kuper vindt dat de gemeenschap moet vaststellen, wat het haar waard is, dat de verschillende aspecten die nu worden samengevat onder "natuurbehoudswaarden", behouden blijven. Hierna zou de beloning er voor moeten volgen. Er zijn natuurlijk vele soorten bossen en natuurgebieden die dit beoordelingsproces moeten doorlopen, maar laten we eens beginnen met de bosdoeltypen, die de overheid net heeft omschreven.

Schermborg oppert de mogelijkheid van een houtkartel, waarmee de houtprijs in stijgende richting gemanipuleerd zou kunnen worden. Ondanks instemming met dit idee vraagt Van Maaren zich af of de vuist die de Nederlandse houtproducent kan maken, wel sterk genoeg is. Neemt de import de zaak niet gewoon over bij een houtverkoopstop van de boseigenaren? Maar met samenwerking zoals in een bosgroep is veel te bereiken. Van Ittersum brengt de mogelijkheid van garantieprijzen voor hout in de discussie. Gezien de ervaringen in de EG met de landbouwprijzen lijkt dit nu niet direct de oplossing.

Duringhof wijst in dit kader naar de door hem in zijn inleiding besproken mogelijkheden voor een ander subsidiebeleid. Hij beschreef daar twee opties: een op basis van een classificatie vooraf, wat een sterk sturend instrument kan zijn, en een op basis van feitelijk gebruik, wat meer het karakter van een prestatiebeloning heeft.

Fiscale aspecten

Van Maaren constateert dat de fiscale situatie onbesproken is gebleven. Een streven naar betere houtvoorraden – en dus naar een stijgend vermogen in de houtvoorraad – heeft consequenties voor de vermogensbelasting en de successierechten. Een dergelijk streven zou ondersteund dienen te worden door het onderbrengen van bossen onder het nultarief. Van Vloten wijst op het gevaar van verdeling van en/of uitkoop uit de erfboedel, wat tot versnippering leidt. Bij een hoger rendement is de kans op het instandhouden van grotere terreinen veel beter.

Conclusies

Tot slot vat Van Maaren de discussie samen in een drietal conclusies:

- * Een kwalitatief goede voorraad aan hout lijkt van groot belang voor het rendement. Hoe hoog deze voorraad zou moeten zijn, en welke boomsoorten en sortimenten daarbij van belang zijn, is nog niet duidelijk. Lichtboomsoorten zoals gepropageerd door Kuper en De Lange, dekken misschien de houtbehoefte onvoldoende, maar leiden wel tot een hogere natuurbehoudswaarde en tot een grotere ecologische stabiliteit, wat positieve gevolgen kan hebben voor het bedrijfsresultaat.

- * Bos dient vooral als decor van recreatie. Het bosbeheer kan moeilijk inspelen op de recreatiemarkt. De mogelijkheden voor een ander subsidiestelsel zijn omschreven.

- * Samenwerking van boseigenaren in bosgroepen is van groot belang, niet alleen voor bosbijproducten. Ook andere aspecten van het bosbeheer kunnen ervan profiteren.

Slotwoord

In zijn slotwoord dankt de voorzitter van het Studiekringbestuur de dagvoorzitter, de inleiders en Van Veenendaal, wiens werkzaamheden bij het Studiekringbestuur worden overgenomen door Klingen.

Heybroek hoopt, dat alhoewel pasklare oplossingen niet aangedragen werden, een ieder toch iets nieuws gehoord heeft, dat hem verder helpt bij het goed beheeren van bossen, opdat deze aan het eind van de beheersperiode in een betere staat aan de volgende beheerder kunnen worden overgedragen.